

TYSK HISTORIEFORSKNING I BRYTNINGSTIDER¹

Av professor NILS AHNLUND, Stockholm

DET ämne jag efter moget övervägande har valt att taga upp till behandling är svåröverskådligt till sitt omfång och till icke ringa del så brännbart, att man kan förtvivla om möjligheten att finna den oangripliga form och tonart som i närvarande stund godkännes av alla. Men det har anspråk på allmän uppmärksamhet, först och främst från historikers sida, men även från andras; i känslan därav vågar jag detta försök, som avser att vara ett bidrag till en i längden nödvändig orientering. Att en överblick under dessa förhållanden måste bli både fullständig och delvis ytlig behöver kanske icke förutskickas. En något så när allsidig belysning av strömningarna inom nutida historieskrivning i Tyskland skulle bl. a. fordra en karakteristik av den ideologiska bakgrunden till särskilt en av dessa strömningar, den national-socialistiska, som spränger ramen för min avsedda överblick. Marken har alltnog varit beredd på flera sätt. Den rent politiska nyorienteringen är den viktigaste, men ingalunda den enda drivkraften i denna process på gott och ont; processen ter sig icke heller avslutad.

De ivriga spekulationerna om »historismens» övervinnande äro ju icke från i går och begränsas icke av nationalsocialismens råmärken. De ha kommit till praktiska uttryck i en historieforskning, som oavsett dagens vindskiften sätter sig nya mål och söker sig nya vägar. Man kan exempelvis peka på den livliga diskussionen för sex till åtta år sedan kring Ernst Kantoroviez' stora arbete om den tyska medeltidens kanske märkligaste härskarpersonlighet: »Kaiser Friedrich der Zweite» (1927, med ett tilläggsband av specialundersökningar 1931). Det är ett verk, som präglas av lärdom och stilkonst, men författarens främsta syfte var

¹ Föredrag vid Svenska historiska föreningens årssammankomst i maj 1936.

väl dock att åskådliggöra en ny teori för historieskrivning: brukbarheten eller snarast nödvändigheten av en intuitiv metod vid tolkandet av det förflutna och dess levande gestalter. Den unge historikern hade utgått från kretsen kring diktaren Stephan George och hyllade dess mening, att den »nya» vetenskapen måste taga steget att skilja mellan vad som är värt att veta och icke värt, att en beslutsam värdebestämning måste avgöra valet av vad historieforskningen vill befatta sig med och återkalla till liv med stöd av sin *imagination créatrice*. Albert Brackmann och andra äldre historiker vände sig då ej utan skärpa mot en förkunnelse, som av fritt val tycktes ge sig mystiken i våld och samtidigt ställde teknikens alla verktyg i dess tjänst. När Brackmann förklarade, att den verkliga faran hotade från detta håll, icke från den historiska belletristik, som odlades av Emil Ludvig och hans gelikar i skilda länder, var det liksom ett förspel eller sidospel till mera hårdhänta och mindre finslipade brytningar inom tysk historisk vetenskap, brytningar som under de följande åren allt mera tydligt ha trätt i dagen.

Vad striden gäller är i grunden möjligheten av full objektivitet, enligt någras mening själva lämpligheten av en sådan objektivitet som envålds och allom bjudande regel vid varje försök att forma historiens stoff. Det är att märka, att ett sådant bestridande av de objektiva normernas generella värde väl låter förena sig med ett villigt anammande av den historiska arbetsmetoden, ja med en mästerlig och allsidig behärskning av denna. Värdesättningen lägges emellertid målmedvetet till grund. Mer eller mindre har det väl alltid varit så. Men nu konstitueras en princip. Så ofullkomlig som också den »objektiva» historieskrivningen gemenligen är, blir en gränsdragning mera komplicerad än vad mången synes tro. När den nya läran med sin riktpunkt i nationens och rasens samhörighet hemfaller åt ytterligheter, ter ju sig saken enkel nog från en principiellt motsatt sida; men en sådan pedagogisk enkelhet är långt ifrån alltid garanterad, när man kommer tingen närmare.

Härtill sällar sig en annan och huvudsaklig omständighet. Trots allt som inträffat är nationalsocialismen fortfarande endast *en* ton, visserligen dag för dag starkare, i den tyska historiska forskningens stora kör. Man omhuldar denna historiedoktrin på administrativ väg, men ser vid tillfälle dess väntande adepter till godo, vilket i allmänhet betyder ett gynnande av en yngre gene-

ration, som sakerna nu stå. Men nationalsocialismen har i förhållande till den arbetande historiska vetenskapen t. v. åtnöjt sig med att erövra vissa viktiga positioner. Den har avstått från att utöva diktatur över hela området. Den historiska produktionens rörelsefrihet är otvivelaktigt mera hämmad än förr, särskilt i fråga om tiden efter världskriget, gränsfältet mot dagens liv och kamp; men den torde vara större än utlandet i gemen föreställer sig. Man behöver endast kasta en blick på den växande litteraturen. De historiker som praktisera nationalsocialism få begränsa sig till att i en delvis privilegierad ställning förfäktat sina teser och eventuellt beivra inflytelser från annat håll. Det har också för dem blivit nödvändigt att organisationsmässigt finna sig i kompromisser. Det nya riksinstitutet, som vid återkomma till i det följande, tycks snarast beteckna ett slags stillestånd. Om den populära agitation som flödar i press och propagandabroschyrer skall här icke talas; den faller utanför vårt ämne, som är den tyska historieforskningen.

Det kan också framhållas, vad man lätt förbiser utomlands, att den ledande historiska kritiken i Tyskland sätter vissa gränser för en del mycket omtalade fynd och omvärderingar, som otvivelaktigt ha ett visst samband med nazismens själsläge. Ura-Lindakrönikan, den föregivna urfrisiska familjetraditionen från tider långt bortom synranden för germansk historia, fann en försvarare i den fantasirike etnologen Hermann Wirth — krönikan utgavs första gången 1872 — men är tämligen enhälligt reducerad till sitt värde. Knappt en röst höjs till dess försvar. Mera talande är kanske att de ivriga försöken att skilja Karl den store från tysk tradition allmänt betraktas som förfelade — icke minst tack vare en verkningsfull motskrift av åtta kända tyska historiker, utgiven i fjol. Att lusten till nationalistisk överbetoning bl. a. framkallat nya angrepp på Gustav II Adolf som protestantismens förkämpe är varken någonting nytt eller en för det tredje rikets stämningar kännetecknande företeelse; man bevittnar oupphörligen något liknande i en litteratur med helt annan hallstämpel, särskilt i Frankrike. Dessa framstötter få icke minst skrivas på ivriga pedagogers konto; någon tongivande nationalsocialistisk forskning eller kritik, som tar ansvaret för dem, existerar synbarligen icke i detta nu. En annan sak är rasteorien, stark som ett slags naturmakt, med alla de perspektiv eller felperspektiv den öppnar tillbaka i tiden. Här har regimen otvivelaktigt lyckats

inteckna ett försvarligt servitut åtminstone hos den forskning som i någon mån framträder med direkt officiella anspråk i det nya Tyskland. Det finns dock naturligtvis här som annars grader och gränser. Ett allvarligt tecken är framför allt den nedsatta kritiska förmåga, som spåras hos den läsande allmänheten inför allehanda improvisationer av konkvistadorer på de historiska upptäckternas område. Så har Heinar Schillings »Weltgeschichte, Ereignisse und Daten von der Eiszeit bis heute» enligt uppgift utgått i en upplaga av 50,000 exemplar — en annalistisk jättekrönika i den ariska tankens tecken, där årtal från Babylon och Ultima Thule uppradas jämsides från historiens gryning. Tack vare Saxo har det lyckats författaren att åstadkomma en obruten svensk kungalängd från år 50 före Kristus! Man skulle nog kunna fylla en hel lista med dylika exempel, särskilt från den germanska fornhistoriens populära fält, som icke för ro skull är samme Schillings specialitet.

Mot detta står som en mäktig och tänkvärd kontrast, att den i vetenskaplig anda strävande tyska historieforskningen just under de sista åren framkallat en rad ypperliga verk, varav åtminstone några av klassisk halt. Något enstaka av dessa, dock knappast bland de mest lysande, har framsprungit ur en tidigare tillägnad klart nationalsocialistisk åskådning, såsom Günther Franz' grundliga helhetsbild av »Der deutsche Bauernkrieg», som avslutades 1935. Det måste erkännas, att författarens samhällssyn i detta fall snarare ökat än minskat hans förståelse för ämnet. En viss ojämnhet beträffande intressets fördelning på olika tidsperioder faller eljest i ögonen. Den är säkert icke tillfällig; den avspeglar repellerande eller attraherande moment i utvecklingen, som övat sin verkan. Medan Westfaliska fredens århundrade är jämförelsevis tillbakasatt i denna moderna tyska litteratur, kan en synnerligen rik och ståtlig skörd antecknas från medeltiden. Man har särskilda skäl att nämna »Das Hochmittelalter» av den nyss bortgångne Heidelbergshistorikern Karl Hampe, en redan berömd skildring, som utgör en utvidgning av författarens framställning i samlingsverket Propyläen-Weltgeschichte, och kanske ännu mera hans kollega Willy Andreas' storstilade »Deutschland vor der Reformation. Eine Zeitenwende», rikt nyanserad, en gruva till kunskapen om senmedeltidens kulturhistoria och ett tvärsnitt genom dess andliga liv i alla dess yttringar — ett motstycke för Tysklands del till Burekhardts och Huizingas bekanta

verk. Vid sidan av Hampes och Andreas' icke minst stilistiskt framstående arbeten kunde omnämnas andra, som på ett liknande sätt förena analys och syntes till ett. Näst medeltiden och — fast i mindre utsträckning — reformationstidevarvet har klart och tydligt det senare 1800-talet och dess fortsättning framåt tagit lejonparten av forskarens och skildrarnes intresse. Det är karakteristiskt, att båda de nämnda Heidelbergprofessorerna samtidigt bearbetat problem i denna Tysklands nyaste historia; en efterlämnad större undersökning av Hampe har sålunda till ämne Wilhelm I:s ställning till den tyska kejsarkronan. Den outtröttlige Johannes Haller i Tübingen verkar jämsides på flera fält: han lägger grunden till en omvärdering av påvedömetts idéhistoria i tre band — inledningsvolymen betonar starkt germanernas betydelse för universaliteten av den romerska kyrkotanken — och framträder på samma gång med undersökningar rörande Bernhard von Bülow's roll i början av detta sekel. Hallers i ständigt nya upplagor utkommande tvärsnitt genom tysk historia torde vara kända för många; han är en egenartad, tydligen något isolerad gestalt bland tyska historiker av en generation, som redan börjar bli till åren, ehuru den icke riktigt hunnit ingå i det allmänna medvetandet.

För att ett ögonblick återknyta till striden kring Bülow's »Denkwürdigkeiten», som för några år sedan stod så het, med en hel mobilisering av specialister till kritiska motanfall, så har synbarligen denna strid numera givit rum för andra intressen. Det kan anmärkas, att en nationalsocialistisk föregångsman som Walter Frank — det blir anledning att återkomma till hans namn — taxerar det omstridda stora politiska memoarverket avgjort högre än forskarna av en äldre borgerlig skola, särskilt som bidrag till den inre belysningen av den wilhelminska epokens ledande miljö. Det kännetecknar Franks hårdhänta metod från kända utgångspunkter i nationalsocialistisk teori, att han finner Bülow's giftermål med en syditaliensk dam, bigott och frivol, lika fingervisande för hans verkliga ställning till tyskt väsen som i Bismarck's fall dennes ungdomskärlek till »den pommerska Johanna».

Huvudarbetet inom det område som bildas av rikets senare politiska och särskilt utrikespolitiska utveckling, från enhetsverkets förspel till krigsutbrottet 1914, är ovedersägligen Hermann Onckens imponerande »Das deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkrieges». Här sammanfattas i två band den vetenskap-

liga diskussionen intill 1933 på ett sätt, som ger verket en rangplats inom tysk historisk litteratur överhuvud. Den utpräglade strävan till objektivitet som utmärker Oncken utesluter hos honom icke en varmt patriotisk underton; hans tema är också härvidlag allt annat än likgiltigt: aktgivandet på själva det tyska rikets läge under växlande konjunkturer. Hans omdömen kunna för övrigt vara skarpa nog; lägger man detta arbete vid sidan av Renouvins stora bidrag till världskrigets närmaste förhistoria av 1934, ser man genast vad som alltjämt skiljer fransk och tysk uppfattning, trots vissa framsteg under senare år i riktning mot större enhetlighet i åskådningssättet. Ett ledande motiv hos Oncken är påvisandet av Rhengränsens betydelse som drivkraft för den franska statskonsten; härtill sluter sig hans nu tio år gamla, trebandiga aktpublikation om Napoleon III:s innehållsrika Rhenpolitik, nerven i Mellaneuropas historia vid denna tid. Man erinrar sig kanske, att det var Hermann Oncken som höll minnes-talet vid rhenländarnas tusenårsfest sommaren 1925. En österrikisk parallell till Onckens »Das deutsche Reich» får man i H. von Srbiks »Deutsche Einheit», vars första band utkom för kort tid sedan. Överhuvud är den tyskspråkiga historiska produktionen i vår egen tid ganska rik på storvulet lagda, ofta konstnärligt formade syntetiska framställningar och undersökningar.

Den tydliga inriktningen på utforskandet av den tids historia som ligger vår egen närmast har sina ytterst naturliga förklaringsgrunder. Tendensen har stimulerats genom tillkomsten av stora källpublikationer. Jämmt tio år ha gått, sedan »Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914» vann sin avslutning med fyrtionde bandet — en serie alltför välkänd och vägrödande för att här påkalla någon karakteristik. 1928 tillsattes Historische Reichskommission med Friedrich Meinecke som president. Dess värv kom väsentligen att bli uppläggandet av urkundsverket »Die auswärtige Politik Preussens 1858—71» — en, som det visade sig, rätt kinkig uppgift, vars lösande också framkallat en del kritik. Utgivningen pågår, numera övertagen av det nya riksinstitutet under Franks auspicer. Nämnas må, att det 1933 utkomna fjärde bandet — om den sleswig-holsteinska politiken — bl. a. rymmer material från Stockholm. Helt nyligen har slutligen den stora upplagan av Bismarcks samlade skrifter bragts till fullbordan.

Anmärkningsvärt om också knappast förvånande är det stora

antalet sammanfattande skildringar av tysk historia i hela dess vidd, som härröra från enskilda författare, ofta intresserade lek-män. En del är av ringa värde; annat faller inom kategorien propagandalitteratur och bär det förgrovades prägel. Åtskilligt förtjänar likväl uppmärksamhet. Friedrich Stieves översiktliga, till nutiden framförda »Deutsche Geschichte» av 1934 torde inom denna grupp kunna räknas till det lödigaste; författaren är känd i Sverige sedan tidigare år. Den yppersta platsen kommer tydligen att intagas av Johannes Bühlers »Deutsche Geschichte», när detta stort anlagda litterära företag, som visade sina första frukter 1934 och hittills omfattar två delar, en gång föreligger färdigt. Bühler är icke fackman i trängre mening, men hans prestation har från den vetenskapliga kritikens sida mottagits med ovanliga lovord, och jag har under samtal med tyska kolleger kunnat övertyga mig om att denna mening är allmän. Författaren bekänner sig uttryckligt till det Rankeska idealet för historieskrivningen och söker hålla sin framställning obemängd av nuets strömningar eller passioner. Det anseende och den spridning Bühlers »Deutsche Geschichte» vunnit är en sak att lägga märke till, när man söker göra ett bokslut över historiens ställning i våra dagars Tyskland. Hos Bühler röjes klart samma strävan att förena kulturhistoria och politisk historia till ett, som så påtagligt utmärker tysk hävdateckning från senare år.

Endast mera i förbigående kunna här beröras några viktigare bidrag från tyskt håll till andra länders historieforskning. Man antecknar Karl Stählin's förträffliga »Russische Geschichte», vars fjärde band snart torde vara att motse, och en tredje del av den gamle W. Michaels »Englische Geschichte im 18. Jahrhundert», som av den brittiska kritiken fått stort beröm — ett verk fram-sprunget ur helt andra källor än dessa sista dagars. Men även hos ett yngre släktled kommer här och var till utlopp ett intresse för andra historiska kulturkretsar, till vittnesbörd om den fortlevande känslan av vikten av att hålla förbindelserna aktuella för medvetandet. Så har den tidigare Bismarekforskaren Ulrich Noack i fjol och i år framträtt med arbeten om den berömde lord Actons historiefilosofi. Titlarna ha programmatisk formulering: »Geschichtswissenschaft und Wahrheit»; »Katholizität und Geistesfreiheit». Den andliga latituden inom nutida tysk historiespekulation är, åtminstone rent publikationsmässigt sett, ingalunda snäv.

I sina förbindelser till grannländerna kan denna forskning förfoga över ett ganska högt utvecklat underrättelseväsen. Ingenstädes utanför Nordens gränser, och knappast inom dem heller, finner man vår egen alstring på ett viktigt specialområde sorgfälligare bokförd än i Walter Vogels årligen återkommande litteraturöversikt till hansans och det nordiska stadsväsendets historia i *Hansische Geschichtsblätter*. För Polens del — dess historiska litteratur har hastigt vuxit ut till väldiga mått — träffas liknande resonerande bibliografier på flera håll, t. ex. i *Baltische Studien*. Mycket är här av vikt för oss svenskar. Man har därtill i Berlin ombesörjt översättning till tyska av en mångfald polska historiska avhandlingar, tillsvidare enligt uppgift ett åttiotal, som i maskinskrift finnas tillgängliga för intresserade. Den skarpa fejd mellan tyska och polska forskare, som pågick ännu för några år sedan, har om icke upphört så dock något avtagit under intrycket av den politiska avspänningen. På fronten mot tjeckerna undgår man icke att märka tendenser att återknyta ett samarbete mellan historikerna, och överraskande nog yppas de icke minst från tjeckisk sida. Tyska språket börjar så smått återtaga sin förlorade terräng som förbindelsemedel för diskussionen. Att gränsområdena i väster, skärningslinjen mellan romansk och germansk bosättning, visa en oavbruten samfärdsel i kraft av allehanda gemensamma problem behövde knappast anmärkas, om icke de politiska hindren här vore så tydliga. Man har dock ett intryck av att de göra sig gällande i mindre utsträckning än tidsläget låter befara. »Jahresberichte für deutsche Geschichte», som helt nyss med en kraftansträngning framförts t. o. m. året 1934, ger icke minst en bild av denna livaktiga odlingshistoriska forskning, till vilken fransmän, belgare, holländare och tyskar tävla om att ge bidrag. För kort tid sedan hade jag tillfälle att bevittna detta av politik oberörda samarbete mellan nationerna under en konferens i Harnackhaus vid Berlin.

Nyss nämndes »Jahresberichte». Denna ovärderliga hjälprede — sista bandet eller nionde och tionde årgången omfattar nära 900 sidor — avspeglar på sitt sätt brytningen inom den tyska forskningen. Från och med den del, som behandlar den 1932 utkomna litteraturen, har nationalsocialismen förbehållit sig bedömandet av tidsavsnittet mellan 1918 och 1933, nederlagets och revolutionens år. Just denna avdelning erbjuder självfallet stort intresse rent symtomatiskt; de omdömen som här fällas äro fär-

gade av en alldeles bestämd, genomgående värdesättning men förete en hel del upplysande nyanser. Man kan bl. a. iakttaga, hur mer än en skribent plötsligt kastat om i sin uppfattning av Hitler och nationalsocialismen och justerat den i oväntat gynnsam riktning; anmälaren, d:r Volz, nekar sig icke i dessa fall att nagla fast vederbörande. Någon ensartad provkarta är det likväl ingalunda; fortfarande skrivs och trycks det rätt mycket om dessa ting, 1920-talets redan förtonande utveckling, med andra stödjepunkter än i det exklusivt nazistiska programmet. Eljest råder i Jahresberichte alltjämt samma vetenskapliga anda som tidigare. Det är snarare ämnesområdets utvidgning än bedömningens art som anger förändringen.

Motsatsen mellan generationer och åskådningar kan sägas förkroppsligad i tvenne tyska historiker: Hermann Oncken och Walter Frank, båda redan omtalade i denna överblick.

Oncken verkade 1923—1928 som professor i München. Bland hans åhörare i Auditorium maximum befann sig den unge Frank, en ivrig anhängare till den nya nationalsocialistiska rörelsen. Det var på sommaren 1925, andra året efter den blodiga sammanstötningen utanför Feldherrnhalle. Oncken föreläste över nyare fransk historia och karakteriserade vid ett tillfälle revanchens förolyckade hjälte, general Boulanger. Han jämförde honom, i formen av en tydlig anspelning, med Adolf Hitler. Frank har aldrig förlåtit Oncken detta yttrande. Han berör scenen i beslöjade ordalag, utan att nämna sin lärares namn och i det han kallar honom »docenten», i förordet till sitt 1933 utkomna ganska märkliga verk »Nationalismus und Demokratie im Frankreich der dritten Republik». Den munterhet som jämförelsen utlöste bland åhörarna skar Frank i hjärtat — »wie selbsterlebtes Leid», berättar han här. Han återkommer till samma minne i ett föredrag »Zur Geschichte des Nationalsozialismus», som han höll inför Münchens studenter den 14 juni 1934; i den tryckta upplagan finner man Onckens namn utsatt. Den förutvarande Münchenprofessorn hade numera övergått till att jämföra Hitler med Oliver Cromwell — »icke heller nu direkt, ty det är icke hans sätt, men mycket tydligt indirekt». Man kan möjligen anmärka, att också Franks egen polemik mot Oncken, fram till tryckläggningen av föredraget, i lika hög grad är indirekt, ehuru visserligen »sehr deutlich».

Det finns ett annat yttrande av Oncken från mitten av 1920-talet, som den minnesgode Frank lika litet kunnat glömma: »Treitschke — det var ju bara en epigon!» »Ännu i dag kan jag höra den ton varmed han lät sina läppar undslippa dessa ord», säger Frank i sitt minnestal över Treitschke, hållet inför Hitlerjugend i Berlin den 15 september 1934 på hundraårsdagen av den store historikerns födelse. Inför denna församling och i närvaro av riksungdomsledaren Baldur von Schirach, som inledde högtidligheten och därvid presenterade Frank som en av national-socialismens främsta intellektuella krafter, har denne understrukt allvaret i sitt angrepp genom att tilldela Oncken både namn och geheimerådstitel.

I verkligheten är Treitschke Franks stora mönster bland tidigare historiker. Man kan förstå det, ty de ha likheter i det starka temperamentet, formtalangen och den heta nationella känslan. Treitschkes verk utgöra en aktion för ett politiskt ideal, förkunnar Frank; detta blir för honom det stora och avgörande. Är Treitschke epigon, så är Ranke det också: »i hans från elementära lidelser fria historieskrivning speglar sig restaurationens vindstilla tidsålder». Men i verkligheten stå båda högt över den epigonmässiga facklärdomens ofruktsamma och idélösa väsen. Som fullödiga representanter för detta utpekar Frank sin antagonist Oncken och den hädangångne Hans Delbrück, vilken han likaledes hårt ansätter. Varken de eller de generationer de symbolisera ha varit vuxna tidens uppgifter. »Historieskrivaren skall gestalta den bild i vilken hans folk för tio, tjugo, femtio och hundra år ser sitt ödes väg.» Han måste ställa sig till efterrättelse det bud som heter att suveränt förakta alla konjunkturer. Och Treitschke var obunden av konjunkturer. Ett starkt föreningsband mellan honom och Frank är den antisemitiska tendensen. Föredraget inför Hitlerjugend sysslade också med det judiska inflytandet inom Tysklands andliga kultur. Frank fann det för tiden betecknande, att Treitschke utträngdes ur Preussische Jahrbüchers redaktion just av Hans Delbrück och att tidskriften under dennes ledning förlorade sin ledande ställning till Maximilian Hardens Zukunft.

Vad den unge nationalsocialistiske historikern förebrår Hermann Onckens riktning är att ha saknat den arkimediska punkt, som för Ranke var religionen och för Treitschke det politiska idealet, ja att ha hemfallit åt en i grunden nihilistisk världsåskådning, typisk för ett sentida liberalt borgardöme. Denna historie-

skrivning, hävdar han, trodde på sin höjd på makten, liktydig med den städse segrande och framgångsrika saken. Helst vad Oncken personligen angår, är anklagelsen för nihilism utan tvivel djupt oberättigad. Man behöver endast gå till hans nyss omtalade stora huvudarbete, »Das deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkrieges», eller till hans vid sista årsskiftet utkomna »Nation und Geschichte», en samling tal och uppsatser från åren 1919—1935, som utan tvivel delvis har framlagts med syftet att utgöra en redovisning och ett försvar på Franks attacker.

Denne gick emellertid till nytt angrepp. I *Völkischer Beobachter*, februari 1935, offentliggjorde han under rubriken »L'Incorruptible» två artiklar, en studie över Hermann Oncken, vari han genomförde och tillspetsade sin helt underkännande kritik av denne historiker som målsmannen för en övervunnen, skadlig tidsströmning. Jag känner dessa artiklar endast genom Friedrich Meineckes replik i *Historische Zeitschrift*.

Förhållandet mellan Frank och Meinecke saknar icke intresse. När den förre offentliggjort sin första större avhandling, »Hofprediger Adolf Stoecker und die christlichsoziale Bewegung», blev det 1929 föremål för en glänsande anmälan i *Historische Zeitschrift* av dess redaktör, Meinecke. Han fann framställningen lika livfull som väl avvägd; den höll sig inom de rätta gränserna för en äkta historisk sympati. »Es weht der Atem der Geschichte durch dieses Buch — das ist das höchste Lob, das man ihm spenden kann!» Och på de flesta punkter ville Meinecke underskriva författarens omdömen. När man nu läser denna sju år gamla recension, har man ett levande intryck icke minst av den opartiskhet och vidsyn varmed en liberal historiker som Meinecke skötte sitt domarvärv. Frank kallar själv detta sitt förstlingsarbete »jenes Dokument, das die Einbruchsstelle der Hitler-Revolution in die deutsche Geschichtsschreibung bezeichnet». Hans förut omnämnda, utpräglat nationalsocialistiska bidrag till nyare fransk historia, »Nationalismus und Demokratie», fick likaledes (1934) en längre berömande recension i *Historische Zeitschrift*, som alljämt leddes av Meinecke. Arbetet förtjänar att läsas av dem som vilja lära känna nuets rörelser mot deras historiska bakgrund; med en otvivelaktig ensidighet i greppet på ämnet förenar det förtjänsten att framhäva perspektiv och paralleller av träffande verkan. »Nationalismus und Demokratie» ger för övrigt, knappast oväntat, talande bevis för det intresse varmed Frank närmast sig

Barrès och Mauras. Man kan i sammanhanget anteckna, att en man av samma krets, den just i år bortgångne historikern Bainville, i likhet med Frank mottagit starka impulser från Treitschke.

Franks häftiga angrepp i *Völkischer Beobachter* uppkallade alltnog Meinecke till ett svar i *Historische Zeitschrift*, ett starkt personligt men alltigenom värdigt svar, som vida omkring väckte en känsla av att motsatsen inom tysk historieforskning tillspetsats på ett kritiskt sätt, trots de praktiska jämkningar i ett och annat som man icke hade kunnat undgå att se under närmast föregående tid. Som Onckens vän sedan många år betygade nu Meinecke sin oinskränkta tillit till hans forskarkaraktär och hans patriotiska sinnelag. Hans egen germanska uppfattning av rättvisa, heder och trohet nödgade honom att tala rent ut: anklagelserna mot Oncken vägde fjäderlätt. Väl måste man erkänna, utvecklar Meinecke, att själva den »symbios» av vetenskap och politik, som för historikergenerationerna från Ranke fram till Treitschke var naturlig, gått förlorad för efterföljarna; också en fullföljande, epigonartad forskning kan dock skapa nya värden. Om Meinecke alltså uttalade sig med mycken anspråkslöshet som målsman för ett äldre släktled av tyska historiker, så skydde han å andra sidan icke att sätta fingret på en ömtålig punkt, nämligen den överraskande ofullständiga kännedom om Onckens forskarinsats som låg till grund för de ihärdiga angreppen.

Därmed var saken, så vitt jag känner, utagerad till sin publika sida. Den 66-årige Oncken fick som universitetslärare röna, att lidelserna kommit i svallning, och tvangs i upprörda former att träda tillbaka från den professur i Berlin han innehåft fr. o. m. 1929. Att de nationalsocialistiska instanserna voro beslutna att föra nya krafter till ledningen inom tysk historisk vetenskap skulle ytterligare visa sig. Det fram på hösten utkomna häftet av *Historische Zeitschrift* saknade Meineckes namn på titelbladet; efter att i trettiofem år ha förestått tidskriften och förkovrat det anseende den vunnit under Sybels och Treitschkes tid, var han nu förhindrad att lägga hand vid dess redigering. Ingen kunde väl misstaga sig om att han vek för yttre påtryckning; det bör kanske dock tilläggas, att han, utom det häfte som innehöll kritiken av Franks »*Kämpfende Wissenschaft*», hann utge ännu ett häfte i eget namn. Med tidskriftens nästa band, som f. ö. helt nyss avslutats, inträdde som redaktör professor Karl Alexander von Müller i München. Han har rätt länge bildat en förbindelselänk

till den nationalsocialistiskt orienterade forskningen, med vänskapliga relationer till Walter Frank sedan dennes ungdomsår. Müllers produktion faller huvudsakligen inom det storpolitiska halvseket före världskriget; som ett uttryck för hans allmänna historiesyn kan man väl fatta den av honom redigerade »Knaurs Weltgeschichte» (1935) med dess starka framhävande av vad tyskarna kalla »Raumgeschichte»: hegemoniväxlingen mellan olika maktsfärer och kulturkretsar under tidernas gång. Genom sina förbindelser utgör Müller på samma gång en för regimen användbar förhandlare med andra, traditionella riktningar på nationell grund.

Den stora nyheten är mellertid grundandet av »Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands», ungefär samtidigt med regimskiftet i landets största historiska tidskrift. Också härvidlag kommer en i viss mån utjämnande tendens till uttryck, dock med huvudvikten bestämt förlagd till de särskilda strävanden Frank kan anses representera genom sin person och sin otvivelaktiga energi.

Det första steget var Franks utnämning till professor, i maj 1935, det andra hans kallelse till president för sagda nya riksinstitut och hans rådplägnings med rikskanslerns företrädare, Rudolf Hess, i slutet av september. Hess förklarade då, enligt ett officiellt meddelande, att historieskrivningen ägde att fylla en nationell mission, och att det blivande institutet kunde vara förvisat om dådkraftigt stöd av »der ganzen Bewegung». Nästa officiella meddelande, den 7 oktober, rörde valet av institutets sakkunnigråd, ett val som Frank kunnat träffa rent personligt, enligt given fullmakt. I rådet inkallade han nio professorer i historia, två professorer i pedagogik och filosofi, en rasforskare, en litteraturhistoriker, sex representanter för den yngre historikergenerationen, alla doktorer, två militära sakkunnige, riksrådet, generaldirektorn för de preussiska arkiven, en företrädare för Auswärtiges Amt och en för propagandaministeriet. I kretsen av dessa utsåg samtidigt undervisningsministern på förslag av Frank sex hedersledamöter. Granskar man denna lista, visar den sig i flera avseenden vara ganska representativ. Brackmann finns där, ehuru närmast på grund av sitt ämbete, som arkivdirektor. Bland de övriga saknas naturligtvis icke K. A. von Müller och rasforskaren Hans Günther. Flera kända historikernamn möta: Fester, Schüssler, Westphal. Men främst stan-

nar man inför Erich Mareks, den åldrande Bismarcksforskaren, och Heinrich von Srbik i Wien, Wallensteins och Metternichs tecknare, den österrikiska historieskrivningens yppersta namn i modärn tid, båda tillika hedersledamöter. Srbik antog valet, under förklaring, att han såg institutets uppgift i en sant vetenskaplig strävan i Rankes anda. Den mellan honom och Frank förda brevväxlingen har sedermera offentliggjorts.

Riksinstitutets första sammanträde kunde så äga rum den 19 oktober. Franks tal vid detta tillfälle, »Zunft und Nation», inleder jämte Müllers programförklaring Historische Zeitschrifts första häfte under den nya regimen. Det är hållet i Franks vanliga, kraftiga och epigrammatiska stil men lägger varken något till eller tar något ifrån, om man ser till själva åskådningssättet, sådant man känner det från hans tidigare skrifter. Dock är polemiken otvivelaktigt dämpad; ja Frank betygar Meinecke sin djupa aktning, under beklagande av att han ej förstätt den »eldens makt», som de unga vilja vårda — icke för att förstöra, som Meinecke fruktat, utan för att röja och rena. Han hembär i livliga ordalag sin hyllning åt Mareks, Srbik och von Müller i nu nämnd ordning.

Slutligen utformar han institutets närmaste arbetsprogram inom ramen för dess blivande stora uppgift att främja uppodlingen av Tysklands hela nyare historia men i synnerhet tidevarvet 1789 och 1933. Fyra uppgifter stå här som de främsta: inflytandet av västliga idéer i Tyskland under perioden mellan franska revolutionen och marsrevolutionen; 1800-talets nationalkyrkliga rörelser; den tyska filosofiens historia; den tyska judefrågans historia 1789—1933. Men detta är blott en början; hundra uppgifter vänta. Närmast fattar Frank i sikte arbetet för ett årtionde framåt. Till allt detta kräves emellertid pengar. Den tyska historieforskningen, förklarar Frank, kommer hädanefter icke att finna sig i askungens roll vid sidan av den övermäktiga arkeologien! Narratur de te fabula, vill kanske någon svensk historiker tillfoga...

Söker man nu en återspeglning av detta program, har man tills vidare att gå till Historische Zeitschrift under Karl Alexander von Müllers spira. I sin stortyskt orienterade principförklaring hävdade denne som den fosterländska historievetenskapens plikt att taga del i det kämpande folkets känsla, en plikt som han ansåg fullt förenlig med »den samvetsgranna forskningens stränga krav,

den oinskränkta viljan till personlig sanningskärlek, till saklig sanning». Mycket, ja det allra mesta i tidskriften är alltjämt vid det gamla, på ett högt plan. En studie som Erwin Hölzles »Volks- und Rassenbewusstsein in der englischen Revolution» röjer tidens pust men vore icke otänkbar på Meineckes tid. Den växande friheten från dynastiska och andra hänsyn märkes ganska tydligt; överhuvud ger sig ett djärvare drag tillkänna i redigeringen. Vad som signalerar omkastningen — utom den nye redaktörens inledningsord och Franks programtal — är dock alldeles särskilt tillkomsten av periodisk underavdelning med rubriken »Geschichte der Judenfrage», förvaltd av d:r Wilhelm Grau, medlem av riksinstitutets råd som en av företrädarna för ett yngre nationalsocialistiskt släkte.

Grau är lärjunge av von Müller. Hans huvudarbete torde vara »Antisemitismus im späten Mittelalter», väsentligen byggt på aktmaterial från Regensburg (1934); det är för mig ej närmare bekant. I Historische Zeitschrift har han bl. a. publicerat en rad recensioner, av vilka den viktigaste behandlar en hösten 1935 vid Berlins universitet ventilerad avhandling om judarnas ställning i det bolsjevikiska Ryssland. Den ingår i serien »Schriften der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums» — även en judisk historieforskning existerar trots allt i våra dagars Tyskland. Det hör till saken, att uppslaget till avhandlingen givits av den konservative professor Hochtzech, den store kännaren av östeuropeisk historia. Grau häpnar över att ett sådant arbete kunnat godkännas; det framställer enligt hans tanke judarnas andel i bolsjevismen i ett helt missvisande ljus. Otvivelaktigt är Grau en specialist med kringssyn och fakta; men den affektbemängda arten av hans polemik väcker knappast det förtroende man känner sig ha rätt att fordra i ett fall som detta —, även om man i princip accepterar satsen, att här åsyftade ämneskomplex för Tysklands vidkommande förtjänar att studeras ur allmännare historiska synpunkter än vad hittills skett.

Det rör sig starka strömmar i våra dagars tyska historieforskning — klara strömmar, men också grumliga. Det är icke att vänta, att slagget så snart skall fällas till botten; ty vågsvallet fortsätter. Om också en viss konsolidering kan synas ha ägt rum, får man alltjämt, in i dessa sista veckor och månader, bevittna hur nationalsocialistiska tidningar fortsätta jakten på Hermann

Oncken — som särskilt utsedd syndabock för gubbväldet och »den livsfientliga objektiviteten»! Den tavla som upprullar sig är sammansatt nog. Men att vända blicken från skådespelet vore intet annat än att ge lastarenom rätt och skänka ett visst fog åt talet om att den objektivitet vi sätta högt i bedömningen av de historiska företeelserna icke uthärdar beröringen med livet.

Och framför allt: den tyska historieforskningen har, säkerligen icke minst tack vare tidens spänning i yttre och inre mätto, under dessa sista år skapat verk av förblivande halt, väl värda att lära känna långt mera än nu hittills har hunnit ske. Ingen paroll vore heller sämre än denna: »Germanica sunt — non leguntur.»